

SZÁDOCZKI VERA

*Makó Pál Szűz Máriához címzett versei**

Kerekgedei Makó Pál (1723. július 9., Jászapáti¹–1793. augusztus 19., Buda) a 18. század kiemelkedő matematikus-fizikus tanára volt, mellesleg költő. Iskoláit a jezsuitáknál végezte, akik közé 1741. október 20-án lépett be. A próbaidők, tanulás, tanítás szokásos jezsuita lépcsőfokai után 1755-ben, 31 éves korában szentelték pappá, és 1759-ben tett örök fogadalmat. Az örökfogadalom után Nagyszombatban oktatta a mennyiségtant, metafizikát és logikát, majd Bécsbe helyezték, ahol a Collegium Theresianum tanára lett, matematikát, fizikát, logikát és mechanikát tanított. Tevékenysége nem korlátozódott a tanításra, közben tankönyveket írt a diákjai számára, melyek több nyelven és több kiadásban jelentek meg már a szerző életében. A rend feloszlatása után pályáját világi papként folytatta, váci kanonok lett, bélai apát és királyi tanácsos, s ilyen minőségében szerepe volt a *Ratio Educationis* megszületésében. 1777-ben, amikor a nagyszombati egyetem Budára költözött, Makót a bölcséleti kar igazgatójának nevezték ki, ekkor hagyta el a Theresianumot. Majd amikor az egyetemet 1784-ben tovább költöztették Pestre, és az igazgatói tisztségek megszűntek, a helytartótanács tanulmányi bizottságának lett a tagja. A magyar nyelv nagy pártfogója volt, indítványozta, hogy a magyar rendes tantárgy legyen, és annak segítségével oktassák a latint. Még hetvenévesen is tele volt tervekkel, amikor 1793. augusztus 19-én váratlanul elhunyt.

A matematika-fizika könyvei mellett megjelent négy verseskötete és további két kézirat őrizi költői munkáit.² Ezek mindössze huszonkét latin nyelvű elégiát, egy ódát és egy drámát tartalmaznak. Makó mégis nagy gondot fordított költeményeire, folyton csiszolta, alakította azokat, egy-egy verset többször átírt, mely folyamatot jól nyomon lehet követni az egyes kötetekben. Verseinek témái igen változatosak. A

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Wirth Lajos a jászapáti plébánia anyakönyvének bejegyzésére alapozza ezt a dátumot, szemben a Lukács *Catalogus*ában szereplő dátummal. Ez utóbbi szerint Makó 1724. június 18-án született.

² Paulus MAKÓ, *Elegiarum libri duo*, 1750 (Váci Egyházmegyei Könyvtár, 219.148); *Elegiacon*, [1780 körül] (Egyetemi Könyvtár, Kézirattár H 61); *Carminum libri tres*, Tyrnaviae, 1764; *Carminum libri tres*, Colocae, [1760 k.]; *Carminum libri tres*, Basiliae, 1783; *Elegiacon*, Budae, 1780; *Elegiarum liber unicus*, Viennae, 1752.

mindennapi élet költője volt, ez megmutatkozott a műfajválasztásban is: az elégia tökéletesen illett az apró-cseprő alkalmak, események és érzések megverseléséhez. Ezt a választását több versében magyarázta.³ Írt antik költők, így Ovidius mintájára,⁴ versbe foglalta a hétköznapi élet eseményeit, betegséget, születésnapot, utazást, megörökítette az őt körülvevő tájat,⁵ üdvözölte az uralkodóház tagjait,⁶ és többször igyekezett az erkölcsöket formálni.⁷ Csak istenes verseket nem írt. Mindez egyáltalán nem példa nélküli a 18. század szerzetes-költői közt. A kor társadalmi elvárásai azt kívánták, hogy hétköznapi alkalmakra tudjanak verselni a költők, és ők meg akartak felelni ezen elvárásoknak. Nem tanulták ezt másképp már az iskolában sem. Ha megnézzük azokat az iskolai jegyzeteket, melyek a poétikaoktatás gyakorlati termékeit őrzik, ugyanez a tendencia rajzolódik ki.⁸ A győri repetensek és a kolozsvári nemesi konviktus poétaosztályos tanulóinak több száz verse közt nemigen találunk úgynevezett istenes verset: Istenhez, az Atyához, Jézushoz, Szentlélekhez címzettet. De Máriához és a szentekhez időnként szóltak, illetve a vallásos élet egy-egy eseményét megörökítették. A kolozsvári nemesi konviktus diákjai arányaiban véve több ilyen témájú feladatot kaphattak, mint a repetensek, de náluk sem ez teszi ki a versek többségét. Kik azok, akikhez mégis szívesen írtak? Szűz Máriát szólítják meg legtöbbször, illetve a rend nagy szentjét, Szent Alajost; magyarországi szentek közül előkerül István és Imre neve. Olvashatunk egy-egy vers erejéig Dávid és Góliát küzdelméről, a kínai keresztényüldözésről, a vallási változásokról, felekezetek harcáról. Hasonló megfigyeléseket tett Hubert Ildikó a szintén ex-jezsuita Baróti Szabó Dávid kapcsán, akinek több száz (magyar nyelvű) verse közt – a műfordításokat leszámítva – nincsenek istenes versek, mindössze három Máriához szólót talált.⁹ Bő száz évvel

³ *Praefatio* (a korábbi kötetekben *Colloquium Poetae cum Elegia*), *Ad elegias suas*. A verscímek az *Elegiacon* kötetből valók.

⁴ *Fabula de Perseo et Andromeda*.

⁵ *Cum aegrotaret, Ad natalem suum, Cum ad Matbeseos studium Viennam mitteretur* etc.

⁶ *De reddita valetudine Mariae Theresiae Augustae* (ez aprónyomtatványként önállóan is megjelent Bécsben 1767-ben), *Ad Josephum II. Romanorum Regem inauguratum*.

⁷ *In lingua, Ad duos socios verbis inter se iurgantes*.

⁸ [*Elegiae Poetarum de annis 1766–1773*] (Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, Msc 525); *Exercitationes Poeticae Repetentium Jaurinensium S. J. de anni 1767* (Pannonhalma 120b A. 9); *Exercitationes Poeticae Repetentium Jaurinensium S. J. de annis 1767–1770* (Pannonhalma 120b A. 3); *Poemata ab anno 1750–1758* (Pannonhalma 118 E. 1); *Poemata dicta Jaurini a Repetentibus Hum. S. J. 1759–1765* (Pannonhalma 118 E. 19); *Varia poemata* (Pannonhalma 119 B. 7); *Varia poemata* (Pannonhalma 118. D. 12).

⁹ HUBERT Ildikó, *Baróti Szabó Dávid: Versek Szűz Máriához*, Távlatok, 2003/2, 275–283; UÓ., *Arcképek és művek a magyar múltból: Tanulmányok*, Bp.–Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2005, 144–152.

korábban ez szinte elképzelhetetlen lett volna. A költők mintaképeinek tekintett, tankönyvbeli példaként is szereplő Sidronius Hosschius, Guilielmus Becanus vagy Jacobus Wallius még bőségesen írtak ilyen témájú verseket.¹⁰

Mindennek fényében visszakanyarodhatunk Makó Pálhoz, aki istenes verset ugyan nem írt, de két költeményét a Szent Szűzhez címezte, az *Elegiacon* 10. és 17. elégiáját. Mindkét vers szerepel Makó összes kötetében, a kéziratokat is beleértve, így legalább négy-négy változatuk van. Máriához könyörgő versek, de más a kiindulópontjuk és más a velük elérni kívánt cél.

A 10. elégiának már a címéből is kiderül, hogy a betegségből való gyógyulásért könyörög a költő: *Ad B. Virginem pro cultoris aegroti valetudine*. Az azonban nem egyértelmű az *Elegiacon* változatából, hogy a maga számára kéri a felépülést, vagy valaki másért esedezik. A tisztelő (cultoris) bárki lehet: akár ő, akár egy rendtárs, egy tanítvány, egy barát, egy hívő. A szöveg először a 21–24. sorokban engedi azt sejtteni, hogy nem Makóról van szó, ahol az anya és a nővér könnyeivel érvel, kik gyászolják a hitvest/apát. Ez Makó esetében nem állja meg a helyét, mert a vers keletkezésének időpontjában (legkésőbb 1750)¹¹ még élt az édesapja.¹² A vers második felétől pedig egyértelmű, hogy másról beszél, a betegre következetesen többször is az ille szót használja, míg önmagáról egyes szám első személyben ír. Ha más kiadások szövegét és címvariánsait nézzük, rögtön kiderül, hogy egy diákjéért fordul Máriához: *Pro charissimi discipuli valetudine* (1750), és *Pro valetudine M. discipuli sui* (1752).

A vers a megdicsőült asszony megszólításával kezdődik, akinek közbenjárását kéri a napok óta lázasan fekvő betegért. Majd a betegség rövid, realiztikus leírása következik, melyen az orvosok már nem tudnak segíteni, nem maradt más remény, csak a Szűzanya. Innen kezdődően az alkudozás, fogadkozás szövi át a könyörgést, Szűz Mária korábbi csodatételeinek felsorolásával, mintegy érvként használva azokat. A beteg jámborságának, hitbeli buzgalmának, az oltár körül végzett fáradhatatlan

¹⁰ Sidronius Hosschius (1596–1653), Guilielmus Becanus (1608–1683) és Jacobus Wallius (1599–1690) mindhárman németalföldi jezsuita szerzetesek. Hosschius *Elegiarum libri sex* című kötetében olvashatók például a *De Christo patiente* vagy *De lacrymis S. Petri* elégiaciklusok, melyeket Baróti Szabó magyarra fordított (vö. HUBERT Ildikó, *A szenvedő Krisztusról. Szent Péter siralmai: Sidronius Hosschius elégiái Baróti Szabó Dávid fordításában*, Bp., Napkút, 2012). Vagy ugyanebben a kötetben Becanus *Idyllia Sacra* című könyve. Wallius ódás kötetének versei pedig nagyrészt szentekhez, püspökökhöz vagy rendtársakhoz szólnak.

¹¹ A vers már szerepel az 1750-es kéziratban. Az anya és nővér képe a 81–82. sorban újra előkerül.

¹² A jászapáti plébánia temetési anyakönyve szerint Makó Gergely 1777. január 3-án, életének 80. évében hunyt el. Az adatért köszönet Wirth Lajosnak.

munkájának felemlegetésével szintén a Szűzanyát kívánja meggyőzni, hogy a fiú érdemes a gyógyulásra. A vers a költő fogadalmával zárul, ha felépül a beteg, emléktáblát állít, melyen ez fog állni: „A gyógyító orvosok semmiféle tudományától nem kelt fel, ám alig mondtuk ki, segíts, Anyánk, ő segített.”¹³

Az elégia, ha témájában nem is, de versírási módszerében és az elődök követésében mindenképp illeszkedik Makó költői gyakorlatához. Minden versében sorok, jellemzőbb felsorok szó szerinti egyezéseit lehet kimutatni ókori és újkori költőelődök műveivel. Makó elégiáiban a legtöbbet idézett költő Ovidius, nincs ez másként itt sem. Hat sort kölcsönöz mesterétől. Nem a Máriaához fordul szavai ezek, hanem például a láz leírása a 11. sorban: *Conciderunt oculi tremulo fulgore micantes* – Ovidius *Ars amatoriájában*¹⁴ (még ezt a művet is fel tudta használni egy vallásos vershez!): *Aspicies oculos tremulo fulgore micantes*. Vagy a vers záró sorait bevezető fogadalom szövege: *Adiuciam, et versus unus et alter erunt* – Ovidius *Heroidesében*¹⁵ egy Szapphó szájába adott mondat, mely szintén feliratot vezet be: *Et sub ea versus unus et alter erunt*. Újkori elődjeivel nemcsak az átvett sorok kötik össze, hanem a vallásos verseket író jezsuita hagyomány egy darabkájának megőrzése is. Sorokat kölcsönöz Sidronius Hosschiustól, Livinus Meyertől, Jacobus Walliustól, Guilielmus Becanustól, stb. De ezeket nem alkalmi versekből veszi Makó, hanem nagyrészt Máriaához címzett elégiákból.¹⁶

A másik vers, az *Ad B. Virginem, dum praesentissimam eiusdem opem duo clientes experti essent*. Mária megszólításával kezdődik, aki mindig segít minden szükségben. De hogyan lehetne szavakat találni arra, hogy beteget gyógyít vagy kiment a veszedelemből? Inkább tetteket énekel (9. sor: *Facta cano*). És belekezd egy történetbe. Egy pásztor (más szövegváltozatok szerint egy ruszin ember, Russus) feleségével együtt át akart kelni a Tiszán egy csónakban, de viharos szél támadt, mely óriás hullámokat kavart a vízen, és a férfi a folyóba esett. Már azt hitte, itt a vég, mikor Máriahoz kiáltott, és csodálatos módon a túlsó parton találta magát. De a felesége még mindig veszélyben forgott a hányódó csónakban, így a pásztor ismét az égre emelte szemét,

¹³ *Decubuit nulla medici sanabilis arte; Vix fer opem mater, diximus, illa tuli/*

A vers rövid, tartalmi összefoglalója: TÓTH Sándor Attila, *Latin humanitas, neolatin poézis I/1: A jezsuita rend 18. századi költői*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2010, 57–58.

¹⁴ OVIDIUS, *Ars amatoria* II. 721.

¹⁵ *Elegiacon* X. 84. sor. OVIDIUS, *Heroides* XV. Sappho Phaioni 182.

¹⁶ Pl. *Elegiacon* X. 37. – HOSSCHIUS, *Elegiarum libri sex*, lib. II., I. *Matri misericordiae votum a lethali morbo*, 73.

Elegiacon X. 42. – MEYER, *Poematum libri duodecim*, *Elegiarum liber II.*, IV. *Ad noctem Domini natalem ut properet* 34.

Elegiacon X. 49. – WALLIUS, *Poematum libri novem*, *Elegiarum lib. II.*, I. *Ad Matrem Misericordiae*, 49.

és most feleségéért, élete másik feléért könyörgött. Imái ismét meghallgatásra találtak, az asszony is biztonságban partot ért. Hálából a pásztor ajándékot vitt a Szűzanyának, és Máriának tetszett ez a hálával telt adakozó szív. Az utolsó két sorban a költő levonja a történet tanulságát: Mária mindenkiel kegyes tud lenni, aki hisz.¹⁷

Az elégia szinte teljes egésze a pásztor történetének leírása. Noha előkerül Mária mint segítő, beteggyógyító, akihez könyörögni lehet a szükség idején, hiányzik a versből az az érzelmi töltet, mely az előző elégiát jellemezte. Nincs meg benne az alkudozás, a fogadkozás, Mária csodatetteinek sorolása. Tényszerű leírás: a veszélyben levő, ha Máriához könyörög és hisz, megmenekül. A pásztor imájában (19–24. sorok) ugyan felkiált a Szűzhöz, és próbálja meggyőzni, hogy jámborságát nézze, könyörüljön rajta, de ez mindössze hat sor az ötvenkettőből.

Ebben az elégiában is kimutathatók szöveghelyegyezések más költőkkel, de viszonylag kevés, mindössze tíz sornyi, és csak ókori szerzőktől: Vergiliustól és Propertiusztól egy-egy, Ovidius műveiből¹⁸ hét sor (illetve egy sor Homérosz *Odüsszeiájának* egy újkori latin fordításából). Meglepő, hogy a Máriás versben előbb merít Ovidius „tiltott” műveiből (*Ars amatoria*, *Remedia amoris*), mint a rendtárs elődöktől. Talán már ez is a hagyományoktól való eltávolodást és az új elvárásoknak való megfelelés igényét jelzi.

Makó, ahogy a korban bármely rendtárs szerzetes, pap, tudós, tanár, költő volt egyszerre. Ezt egységben tudták megélni. Nem rakták külön rekeszekbe az életükben a vallásosságot, a tudományt és a költészetet. Elsősorban Isten szolgái és Mária tisztelői voltak, mely áthatott minden mást is, amit csináltak, még ha ezt nem is mondták ki konkrétan, mert már koruk más igényeinek is eleget kellett tenniük.

¹⁷ A vers tartalmi összefoglalóját ld. még: TÓTH, *i. m.*, 67–68.

¹⁸ *Epistulae ex Ponto*, *Heroides*, *Fasti*, *Remedia amoris*, *Metamorphoses*, *Tristia*, *Ars amatoria*.